

НАТАЛІЯ ЗІНЧЕНКО
(Полтава)

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЗИ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

Ключові слова: романтична проза, героїко-романтичне оповідання, історична повість.

Творчість Сидора Воробкевича – відомого українського письменника, якого І.Франко назвав «одним із перших жайворонків нової весни нашого народного відродження» [8, с.114], ще не знайшла належного вивчення. Талант Воробкевича був багатограним: композитор, фольклорист, журналіст, видавець, педагог, організатор культурно-просвітніх товариств. Як письменник Воробкевич залишив по собі значний поетичний доробок, ряд прозових і драматичних творів. С.Єфремов називав Воробкевича «поміж дрібнішими письменниками, що виступили на літературне поле» на початку 60-х років у Галичині [3, с.449]. Визначаючи місце С.Воробкевича в історії української культури, О.Маковей писав: «Справді, він, може, й не соловей між поетами, може, дійсно лише жайворонок, але й жайворонкова пісня дуже люба – та ще по такій тяжкій зимі, по такій безпросвітній темноті, в якій жила Буковина до часів Воробкевича та Федьковича. Багато було у Воробкевича і таланту, і свідомості, і енергії, і доброї волі, і любові до свого народу – і він служив йому щиро цілих сорок років» [7, с.408].

Маємо згадки про письменника в контексті літературознавчих оглядів, передмов до видань, окремі статті. Потребує вивчення, на наш погляд, проблема жанрово-стильових особливостей прози Сидора Воробкевича. Цим зумовлений вибір цього дослідження.

Романтична творчість Сидора Воробкевича формувалася в час національно-визвольної боротьби українського народу, позбавленого права на свою мову, літературу, культуру під час перебування під владою Австро-Угорської імперії. Діячі національного руху як у Східній, так і в Західній Україні прагнули поставити літературу на захист інтересів народу, утвердження його національної самосвідомості.

Сидір Воробкевич під час напруженої роботи над самоосвітою в листах до своїх львівських друзів постійно просив надсилати йому твори українських письменників, зокрема Т.Шевченка, Марка Вовчка, Г.Квітки-Основ'яненка. Серед означуваних ним книг власної бібліотеки Воробкевич називає збірники народних пісень М.Максимовича (1827, 1834), «Досвідки» і «Записки о Южной Руси» П.Куліша, «Марусю» та деякі інші. Під впливом народних пісень – «талісману, що відкриває таємниці минулого» – С.Воробкевич старанно вивчає народні пісні, пише наукову розвідку «Наша народна пісня» (1865), яка стала вагомим внеском у розвиток української фольклористики, і, безперечно, опирається на фольклор у своїй літературній творчості. Народна творчість для письменника була не тільки джерелом формування естетичних смаків, а й допомагала правдиво відображати життя народу.

Сидір Воробкевич неодноразово наголошував на важких часах українського народу під румунськими колонізаторами. «Ви мислите, – писав він у листі до редакції «Ниви», – що в наших Карпатах, де гуцули живуть, поезія-доля розвиваєсь і процвітає. Хорони боже! Все ся минуло, і Довбуша часи буйні, гуцульський раз свобідний народ тепер оре в тяжкім панськім плузі-ярмі...» [1, с.541]. Та все ж, незважаючи на складні умови письменницької діяльності (переслідування цензури, неохильність начальства до літературної творчості тощо), Воробкевич працює, береться за розробку історичної теми спочатку в поезії, а потім і у прозі. В історичних поемах «Нечай», «Богдан Хмельницький», «Тиміш Хмельницький», «Іван Підкова» та ін. письменник відобразив жорстоку боротьбу українського народу за своє визволення з-під гніту польської шляхти, а в поемах «Сагайдачний», «Мурашка», «Черниця» показав, як наш народ боронив свою волю від турецько-татарських загарбників. Дослідники відзначали недосконалість поем, зокрема, недостатність розроблених сюжетів, відсутність динаміки [2, с.17]. Та все ж сміливим і прогресивним було саме звернення митця до історичної тематики. М.Івасюк зазначав: «... Якщо взяти до уваги те, що габсбурзькі колонізатори пнулися з усіх сил, щоб духовно ізолювати буковинців від Східної України, то твори на історичну тематику були доречні, мали прогресивне значення, вони пробуджували в трудівників Буковини, Галичини і Закарпаття любов до всієї України...» [2, с.17].

Перший прозовий твір С.Воробкевича, «Турецькі бранці» (1865) розкриває одну з найтрагічніших сторінок історії нашого народу – період турецько-татарської навали. В основу оповідання покладено народну легенду про дівчину-українку, що стала дружиною турецького султана. Мотив турецької неволі неодноразово порушувався як у фольклорі (невольницькі пісні, думи, легенди, перекази), так і в попередній романтичній літературі (М.Костомаров, А.Метлинський). С.Воробкевич, як й інші романтики, не акцентує в оповіданні увагу читача на картинах конкретної боротьби українського народу проти турецько-татарських набігів. Однак, розкриваючи трагедію двох героїв – сестри і брата, автор намагається передати весь трагізм певної епохи.

Нелегким було життя бідної вдови: зоставшись після смерті чоловіка з двома дітьми, тільки й утішалася, що донькою та сином. Зростали діти. Дочка Ївга стала гарною та пишною: «Очі сині як те небо, волос золотився на голівоньці, брови наче намальовані, личко гладке та рум'яне, хоч води напиться, а стан гнучкий, мов у тополі... Хто не зглянеться, дивується, втішається дівочою уродою» [1, с.172]. Та не судилася Ївзі щаслива доля: на козацький хутір напали турецькі орди: «Позліталися невірні, як хижі орли, до Бахчисараю, а звідти мов саранча чорною хмарою пустилися на нашу Україну. Куди поганці йшли, там вже і трава не росла, скрізь плюндрували, палили та мордували, та забирали у полон бідних християн» [1, с.172].

Картину спустошених українських земель С.Воробкевич відтворює у дусі народного фольклору. Тут можна провести аналогію з однією з найдавніших пісень періоду боротьби українського народу з турецько-татарськими загарбниками «За річкою вогні горять»:

*За річкою вогні горять,
Там татари полон ділять.
Село наше запалили,
І багатство розграбили...
Стару неньку зарубали,*

*А миленьку в полон взяли.
А в долині бубни гудуть,
Бо на заріз людей ведуть:
Коло шиї аркан в'ється,
І по ногах ланцюг б'ється.*

Та й сам письменник уводить у твір як народні невольницькі пісні («Що ся в полі забіліло...»), так і власні літературні («Косо моя жовтенькая...», «До розпуки мені тяжко...»).

Забрали Ївгу та її брата Петра в полон і розлучили: Ївгу «замкнули сердешну в гарем, на плач та на тугу за своєю рідною Україною, за ненькою, за братом Петрусем» [1, с.174], а Петро став рабом царгородського турка.

Мотив туті за Батьківщиною пронизує весь твір. Ні шовкові сукні, золотом вишивані, ні заморські пахощі не замінили бранцям рідної домівки: «Нудить пташка за світом у тісній клітині, побивається за волею, за рідним, вольним гніздом» [1, с.175]. Одного разу Ївга почула тужливу українську пісню, що здригнула її серце. «Хто її співав? Може, нещасний невольник не має правди у свого пана, може, бідує у чорній неволі? Треба його відшукати, зволити із лютої неволі...» [1, с.177]. Вона зустрілася з малим невольником і впізнала у ньому свого брата Петра. Щасливий випадок допоміг Ївзі втекти від султана, та не від своєї недолі: втікачів наздоганяють яничари і вбивають.

Оповідання «Турецькі бранці» загалом сприймається як невольницький плач. Цьому сприяють не тільки вже згадувані пісні невольників, а й глибокий ліризм описуваних подій. Так, приміром, посилюють емоційний вплив на читачів ліричні відступи – звернення до України, опис битви втікачів з яничарами. Як і у фольклорі, в оповіданні «Турецькі бранці» природа одухотворена: «Тільки вітер заграє сумно, загудів, заплакав над трупами, а море запінилося, погналося з шумом до Царгорода, ніби сварило на турків та віщувало, що принесе колись чубатих запорожців помстити невинну смерть безталанних сиріт...» [1, с.184].

С.Воробкевич удаю добирає різноманітні художні засоби, хоча вони, як правило, виразно фольклорного походження. Так, приміром, використовуються прийоми гіперболізації, символічні метафори, постійні епітети, порівняння тощо. Наявним у творі є прийом психологічного паралелізму: «Ой то не орлиця за свої орлята б'ється, то стара Горпина на лютого бусурмана руки здіймає, свої діти заступає» [1, с.173].

Аналізуючи оповідання «Турецькі бранці» С.Воробкевича, помічаємо характерну для романтичної прози тенденцію: акцентування не на детальному відтворенні певних історичних подій, введення історичних осіб тощо. Головне для романтиків – художнє осмислення історії, заглиблення у внутрішній світ героїв. Стильова особливість оповідання – творче використання фольклору, ліро-епічна розповідь, епічно-пісенний ритм викладу.

Значним здобутком Воробкевича-прозаїка є історична повість «Месьть чорногорця» (1868). Деякі дослідники (П.Никоненко, М.Юрійчук) визначають жанр твору як героїко-романтичне оповідання.

С.Воробкевич творчо використовує історико-етнографічні та фольклорні джерела для правдивого відтворення життя чорногорців, їхнього побуту

і звичаїв. Дія у повісті розгортається навколо сім'ї старого рибалки Петра Радонича та народного співця Стояна і його дочки Миліци.

«Трудящий був собі Петро Радонич, тому ж і придбав собі гарненько майно, не знав ні голоду, ні холоду, жив собі, як тур у горах, все йому в нитку йшло...» [1, с.200]. Двоє синів Петра Радонича – Марко й Іво – в усьому допомагали батькові, а для матері – утіха й гордість, що виховала красенів-легнів: «... хлопці як смеріч високі, як дуби сильні» [1, с.205].

Образ співця Стояна Воробкевич передає з неприхованою повагою до сивочолого кобзаря: «Кожне дитя знало сивого гусяра. Отеменів сіромаха під читинським монастирем, воюючи з лютим бісурманом. З того часу заміняв зброю на гуслі і чарує нарід чудовими піснями про минувші літа, давнє щастя і долю» [1, с.205]. Підтримкою в житті була єдина донька Миліца. Про неї автор говорить у душі народної творчості: «Козир-дівка була ж бо та миліша, не пусто назвали її люди рожею Чорногори! Все перед її красою клонилося: дві мов гебан чорні коси звисали на дівочі груди; в то око як глянеш, то думаєш, що зоря сходить, а брови, а уста – і не споминай! Стан у неї такий гнучкий, – дівчина, як ясочка!.. ... Хто бачив дочку старого гусяра, то і присягнув би, що вона із княжого роду» [1, с.206].

Та ось сумна звістка прийшла в Чорногори: «...знов вражий поганець, споконвічний ворог хрещеного люду, нищить і грабить бідний край» [1, с.209]. Як справжні патріоти, чорногорці всі як один стають на захист рідної землі. Сцени сутичок повстанців Воробкевич подає як фольклорну стилізацію, характерну для романтичної прози: «То не туга, то не буря по Чорногорі лютує, то рідні сини шлють смерть і погибель на вражого турка. Кривавий танець всюди закипів, молоді і старі, навіть і жінки звиваються, мов вихором зняті...» [1, с.210]; «Мов дві чорні хмари вдарилися. Заблищали чорногорці своїми ганчарами, мов чорти вискакували з-поза корчів і скал, наче дикі кози вмить поперекакували вертепи і кинулися до здурілих турків. Почалася страшна різня, страшніша від пальби; задзвеніли ганчарі о турецькі шаблі, покотилися турецькі голови, мов скошені маківки; полялася кров турецька струями, потоками...» [1, с.213].

У нерівній боротьбі на полі бою гинуть старий рибалка Петро Радонич і його сини Марко та Іво. Цим героям-патріотам автор протиставляє зрадників-багатіїв Янковичів, які «за золото продають туркам інтереси народу, допомагають їм поневолювати своїх співвітчизників» [5, с.16]. Як бачимо, Воробкевич указав на соціальну основу визвольного руху в Чорногорії. «Повстанці борються не лише проти чужоземних поневолювачів, а й проти «своїх» гнобителів, представлених в образі Радо Янковича [5, с.16].

Одна з важливих проблем повісті – проблема кохання. І це не випадково, адже «зображення кохання-любові традиційно передавало внутрішній світ українця, що гармоніював із природою та всесвітом» [6, с.12].

У Воробкевича проблема кохання ґрунтується на образах Миліци, Іва і Радо. Почуття двох перших героїв розкриті більше; їхнє кохання взаємне, романтичне і ніжне:

«– Миліцо, чи гадаєш ти так зчаста про мене, як я про тебе, – промовив до неї Іво і взяв дівчину за біленьку руку.

Дівчина лиш зарум'янилася, наче та рожа в городку, чи то польовий мак, і мов сполошена голубка, ні пари з уст.

– Ти мене не любиш? І словечка до мене не промовиш, – продовжав Іво. Так вона на него глянула, наче би небо засміялося, та й так вона на него глянула, наче би небо засміялося, та й каже: – Коли сонечко світ забуде, тоді тебе забуде твоя Миліца»;

«Хто був щасливішим на сім світі, як вони обоє; восени вже й подружитися мали. Зла доля інакше судила» [1, с.210].

Емоційну сторону твору загострює і допомагає розкриттю соціальної проблеми образ багача Радо. Він не тільки стає на бік турків і зраджує свій народ, а й викрадає Миліцу, аби помститися Іву, бо, як кажуть, «нема у світі щастя без заздрості і ворога» [1, с.208]. Тримав її, як рабиню, у скутарській неволі: «Два рази вона звідтіля утікала, два рази він бідну дігнав і знов мучив і катував. На четвертім році збридлася вже йому Миліца, пізнався він з туркинею і жив з нею, а Миліцу пустив на волю. З дитиною на руках, серед лютої зими поспішала нещасна у свою Чорногору» [1, с.230].

Примітною рисою романтичного твору є наявність символів. У повісті Воробкевича це – кривава сорочка вбитого багачем Іва: «Кривава сорочка – то кривавий знак у Чорногорі. Висить вона біля святих ікон і неустанно припоминає родині пімсту за пролиту кров. Такий закон уже у Чорногорі! Зуб за зуб, око за око, кров за кров!» [1, с.219]. У дусі християнської моралі автор стверджує, що ніякий злочин не минає безкарно.

Проблема помсти висвітлена у творі крізь призму романтичного світовідчуження: Миліца ростить сина, названого Івом – «святим ім'ям для нещасної Миліци» [1, с.230], і плекає надію помститися кривдникові: «Цілісінькі ночі вона із сином на чатах стояла, Радової крові напитися бажала, Іва, любого Іво кров, пімстити хотіла» [1, с.230]. Романтичне забарвлення набуває тут незвичайності, «несамовитості»:

«Вогник на варті догоряв, лячно освічаючи криваву сорочку. Нараз з гуком відчинилися двері і в кімнату вбігла, мов несамовита, Миліца, а за нею молодий Іво.

– Скидай криваву сорочку! – крикнула вона хрипливо. – Скидай стара Єло! Твій Іво уже пімщений! Тут голова клятого Рада! – І кинула серед хати криваву голову Рада Янковича» [1, с.23].

Має рацію Є.Нахлік, стверджуючи, що «романтичні твори переповнені жахами, «жахними» сценами, яскравими контрастами...» [4, с.283].

Досить цікавим є образ старого рибалки Петра Радонича, який є втіленням кращих моральних чеснот, своєрідним родовим оберегом. Незважаючи на свій похилий вік, іде боронити рідний край разом зі своїми синами, доводячи власним прикладом, що захист Батьківщини – святе для кожного.

У змалюванні таких образів, як Петро Радонич і його сини, Миліца («Месьч чорногорця»), турецькі бранці з однойменного оповідання, С.Воробкевич утілює романтичні тенденції – героїзацію характеру, поведінки, уславлення волелюбності тощо.

Звичайно, С.Воробкевич ще не досяг у романі досконалості в поєднанні загально-історичних подій з долями героїв, подекуди відчутний зайвий мелодраматизм, та все ж, безперечно, «Турецькі бранці», «Месьч чорногорця» С.Воробкевича відіграли помітну роль у становленні української історико-романтичної прози.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробкевич С. Твори / С. Воробкевич. – Ужгород : Карпати, 1986. – 568 с.
2. Івасюк М. Жайворонок рідного краю // Твори / С. Воробкевич. – Ужгород, 1986. – С. 5 – 21.
3. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. : Феміна, 1995. – 688 с.
4. Нахлік Є. К. Українська романтична проза 20-60-х років XIX ст. / Є. К. Нахлік. – К. : Наук. думка, 1988. – 318 с.
5. Никоненко П. Жайворонкова пісня з Буковини / П. Никоненко, М. Юрійчук // Твори / С. Воробкевич. – К., 1987. – С. 5 – 18.
6. Томенко М. Теорія українського кохання / М. Томенко. – К., 2002. – 128 с.
7. Твори Ісидора Воробкевича. – Львів, 1909. – Т. 1.
8. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / І. Я. Франко. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 33 : Літературно-критичні праці (1900-1902). – 528 с.

НАТАЛИЯ ЗИНЧЕНКО

ЖАНРОВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЗЫ
СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

В данной статье рассматриваются жанрово-стилистические особенности прозаических произведений Сидора Воробкевича; даются краткие биографические сведения о писателе с целью определения условий формирования мировоззрения.

Ключевые слова: романтическая проза, героико-романтический рассказ, историческая повесть.

NATALIA ZINCHENKO

GENRE-STYLE FEATURES OF SIDIR VOROBKEVICH'S PROSE

The article highlights the genre-stylistic peculiarities of Sidir Vorobkevich's prosaic works. Short biographic information about the writer is given to determine the conditions of his outlook's forming.

Key words: romantic prose, a heroic romantic story, historical novel.

Одержано 26.05.2010 р., рекомендовано до друку 30.08.2010 р.